

ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ

КОЛГОСП ТВАРИН

Folio
СВІТОВА КЛАСИКА

Джордж Орвелл

Колгосп тварин

© Б. Носенок, переклад українською, 2021

© Т. Гнатишин, переклад українською, передмова, 2021

© О. Гугалова-Мешкова, художнє оформлення, 2021

© Видавництво «Фоліо», марка серії, 2021

* * *

Передмова Джорджа Орвелла до першого українського видання

Мене попросили написати передмову до українського перекладу «Колгоспу тварин». Я усвідомлюю, що звертаюся до читачів, про яких нічого не знаю, але так само вони, мабуть, теж ніколи не мали найменшої нагоди дізнатися щось про мене.

Читачі, ймовірно, очікують, що в цій передмові я скажу щось про те, як постав «Колгосп тварин», та спочатку я розповім дещо про себе та ті події, завдяки яким сформувалися мої політичні погляди.

Я народився в Індії 1903 року. Мій батько обіймав там посаду в англійському уряді, а моя родина за статками не вирізнялася з-поміж інших родин середнього класу, до якого належали військові, священнослужителі, чиновники, вчителі, юристи, лікарі тощо. Навчався я в Ітоні – найдорожчій і найбільш снобістській з англійських державних шкіл. Та потрапив я туди тільки завдяки стипендії; інакше мій батько не зміг би дозволити собі відіслати мене в школу такого типу.

Незадовго після закінчення школи (мені тоді ще й двадцяти не було) я поїхав до Бірми і вступив до лав Імперської поліції Індії. То була озброєна поліція, щось на кшталт жандармерії, подібно до іспанської *Guardia Civil* чи *Garde Mobile* у Франції. Я прослужив там п'ять років. Служба була мені не до вподоби, ба більше, змусила мене зненавидіти імперіалізм, хоч тоді націоналістичні настрої в Бірмі були незначними, а стосунки між англійцями та бірманцями не такими й ворожими.

Перебуваючи в Англії у відпустці 1927 року, я звільнився зі служби й вирішив стати письменником – спершу без жодних особливих успіхів. Упродовж 1928–1929 років я жив у Парижі й писав оповідання та новели, яких ніхто не хотів друкувати (тому я їх усі знищив). У наступні роки переважно бідував і неодноразово

потерпав з голоду. Лише з 1934 року й надалі я вже заробляв своїм письмом. А то, бувало, місяцями жив поміж бідняків та напівкримінальних елементів, що населяють найгірші частини найбідніших кварталів або ж вештаються вулицями, жебраючи й крадучи. Зрозуміло, я знався з ними через брак грошей, та згодом мене просто зацікавив їхній спосіб життя.

Багато місяців я провів (тепер уже більш систематично), вивчаючи умови праці шахтарів на півночі Англії. Аж до 1930 року я загалом не вважав себе соціалістом. Насправді дотоді я ще не визначився до кінця зі своїми політичними поглядами. Соціалістом я став більше через відразу до того, як пригноблюються і знецінюються бідніші верстви промислових працівників, аніж через якесь теоретичне захоплення плановим суспільством.

У 1936 році я одружився. Майже того самого тижня в Іспанії спалахнула громадянська війна. Ми з дружиною хотіли поїхати в Іспанію й боротися на боці іспанського уряду. Це сталося через пів року, тільки-но я закінчив книжку, яку саме писав. В Іспанії я провів майже шість місяців на арагонському фронті, аж доки в Уесці фашистський снайпер не прошив мені шию кулею.

На ранніх етапах війни чужинцям було геть нічого не відомо про внутрішню боротьбу, яка точилася між різними політичними силами, що підтримували уряд. Через низку нещасних випадків я приєднався не до Міжнародної бригади, як більшість іноземців, а до міліції Робітничої партії марксистського об'єднання^[1], тобто до так званих іспанських троцькістів.

Тож у середині 1937 року, коли комуністи здобули контроль (чи частковий контроль) над іспанським урядом і почали переслідувати троцькістів, ми з дружиною теж опинилися серед їхніх мішеней. Нам пощастило вибратися з Іспанії живими та ще й так, що нас жодного разу не арештовували. Багатьох наших друзів розстріляли, а інші чимало часу відсиділи у в'язниці або ж просто зникли.

Ці полювання на людей в Іспанії тривали одночасно з великими чистками в СРСР і були таким собі доповненням до них. В Іспанії, як

і в Росії, суть звинувачень (а саме – змова з фашистами) була та сама, та щодо Іспанії, у мене були всі підстави вважати, що ці обвинувачення були неправдивими. Цей досвід став для мене цінним уроком: я усвідомив, як легко тоталітарна пропаганда може контролювати думку освічених людей у демократичних країнах.

Ми з дружиною бачили, як невинних людей кидали до в'язниці лише через те, що їх підозрювали в неортодоксальності. А повернувшись до Англії, виявили, що багато розсудливих і добре поінформованих фахівців вірять у найнеймовірніші історії про змову, зраду та саботаж, про які повідомляла преса з московських судових процесів.

Тож я усвідомив – ясніше, ніж будь-коли, – негативний вплив радянського міфу на західний соціалістичний рух.

І тут я повинен спинитися й описати своє ставлення до радянського режиму.

Я ніколи не бував у Росії, і мої знання про неї обмежуються лише тим, про що можна дізнатися, читаючи книжки та газети. Навіть якби я мав якусь владу, то не хотів би втручатись у внутрішні справи СРСР: я б не засуджував Сталіна та його однодумців лише за їхні варварські та недемократичні методи. Цілком можливо, що за тих умов, навіть маючи найкращі наміри, вони не могли діяти інакше.

Та водночас для мене було надзвичайно важливо, щоб люди в Західній Європі бачили радянський режим таким, яким він був насправді. З 1930 року у мене було мало доказів на підтримку того, щоб СРСР прямував до того, що можна було б по-справжньому називати соціалізмом. Зате мене глибоко вразили чіткі ознаки того, що він перетворюється в ієрархічне суспільство, у якому правителі мають не більше підстав відректися від своєї влади, аніж будь-який інший правлячий клас. Ба більше: робітники та інтелігенція в такій країні, як Англія, не можуть зрозуміти, що СРСР нині цілковито відрізняється від того, яким він був у 1917 році, частково через те, що просто не хочуть цього розуміти (тобто хочуть вірити, що десь насправді таки існує соціалістична країна), а частково через те, що

звикли до відносної свободи й поміркованості в суспільному житті й зовсім не розуміють тоталітаризму.

Та все-таки слід пам'ятати, що Англія не є державою всуціль демократичною. Це також і капіталістична країна з великими класовими привілеями і – навіть зараз, після війни, яка мала на меті зрівняти всіх – з великими розбіжностями у статках. Однак це країна, в якій люди прожили разом кілька сотень років без серйозних конфліктів, в якій закони відносно справедливі, а офіційним новинам та статистиці майже завжди можна вірити, і, нарешті, це країна, в якій дотримуватися поглядів меншості та озвучувати їх ще не означає піддаватися смертельній небезпеці. У такій атмосфері людина з вулиці по-справжньому не розуміє таких речей, як концтабори, масові депортації, арешти без суду, цензура преси тощо. Усе, що ця людина читає про таку країну, як СРСР, автоматично перекладається на мову англійських реалій, і вона цілком невинно приймає брехню тоталітарної пропаганди. До 1939 року і навіть пізніше більшість англійців не здатні були оцінити справжню природу нацистського режиму в Німеччині, а нині, за радянського режиму, вони все ще значною мірою перебувають під впливом тих самих ілюзій.

Це завдало великої шкоди соціалістичному руху в Англії та мало серйозні наслідки для зовнішньої політики Англії. Насправді, на мій погляд, ніщо так не сприяло перекрученню первісної ідеї соціалізму, як переконання, що Росія є соціалістичною країною і що кожен вчинок її правителів заслуговує виправдання, якщо не наслідування.

Отож упродовж останніх десяти років я набув упевненості, що якщо ми хочемо відродження соціалістичного руху, знищення радянського міфу є просто необхідним.

Після повернення з Іспанії мені спало на думку викрити радянський міф, написавши історію, яка була б зрозумілою майже кожному і яку можна було б легко перекласти іншими мовами. Однак деякий час мені не вдавалося продумати фактичні деталі, аж доки одного разу (я тоді жив у невеличкому селищі) не побачив

маленького хлопчика, років, мабуть, десяти, який гнав вузенькою стежиною величезну коняку, запряжену у віз, шмагаючи її батогом щоразу, як вона намагалася звернути вбік. Мені тоді стрілила в голову така думка: якби тільки такі тварини усвідомлювали свою силу, ми не мали б над ними влади, а люди експлуатують тварин приблизно так само, як багатії експлуатують пролетаріат.

Тож я взявся до викладу теорії Маркса з точки зору тварин. Для тварин було очевидно, що концепція класової боротьби між людьми була чистою ілюзією, оскільки щоразу, як треба було експлуатувати тварин, усі люди одразу об'єднувалися проти них: справжня боротьба розгорталася тоді між тваринами й людьми. З такої вихідної точки неважко було побудувати історію. Я не записував її аж до 1943 року, оскільки постійно був зайнятий іншою роботою, що відбирала весь мій час; в кінці я додав до неї ще деякі події, наприклад, Тегеранську конференцію, що відбулася, поки я писав. Таким чином, основні обриси цієї історії трималися в моїй свідомості впродовж шести років до того, як вона була фактично написана.

Не хочу коментувати сам твір; якщо він не зрозумілий сам по собі, це невдача. Та я хотів би наголосити на двох моментах: по-перше, хоч деякі епізоди взяті з реальної історії російської революції, та змальовані вони схематично, а хронологія їх розгортання порушена; це було необхідно для симетричної побудови оповіді. Другий момент пропустила більшість критиків, можливо, тому, що я сам недостатньо на ньому наголосив. У багатьох читачів після прочитання книжки могло виникнути враження, що вона завершується цілковитим примиренням між свиньми та людьми. Та мій намір був не таким; навпаки, я спеціально закінчив її на гучній дисонансній ноті, оскільки писав одразу ж після Тегеранської конференції, яка, як усі думали, встановила найкращі, наскільки це було можливо, відносини між СРСР і Заходом. Особисто я не вірив, що такі добрі відносини триватимуть довго; і, як виявилось, я не дуже-то й помилявся.

Не знаю, що ще маю додати. Якщо когось цікавлять особисті деталі з мого життя, то скажу, що я вдівець і маю сина, якому вже майже три роки, що за фахом я письменник і що з початку війни я здебільшого працював журналістом.

Часопис, до якого я регулярно дописую, – це «Трибуна»^[2], соціополітичний тижневик, який загалом представляє ліве крило лейбористської партії. Ось мої книжки, які можуть зацікавити пересічного читача (на випадок, якщо хтось із них натрапить на ці примірники): «Бірманські дні» (історія про Бірму), «Вшанування Каталонії» (книжка, що виросла з мого досвіду участі в громадянській війні в Іспанії) і «Критичні нариси» (есеї, у яких ідеться переважно про популярну сучасну англійську літературу, повчальні більше з соціологічної, аніж із літературної точки зору).

Джордж Орвелл,

березень 1947 року

Колгосп тварин

1

Містер Джонс, власник ферми «Садиба», зачинив курники на ніч, а лази до них прикрити забув – сильне сп'яніння давалося взнаки. Пляма світла від ліхтаря, витанцьовуючи в такт хиткій хазяйській ході, вихоплювала з темряви звивистий шлях чоловіка, що лежав через увесь двір. Роззувшись біля дверей заднього ґанку, він пожбурих у куток чоботи, і, перекинувшись на кухні останній на сьогодні кухоль пива, дістався нарешті ліжка, де давно вже хропіла місіс Джонс.

Тільки-но світло у вікні спальні погасло, у хлівах одразу відновився рух, заляскали крила. Ще зранку мешканці ферми переказували одне одному новину, що минулої ночі старий Майор, племінний білий кнур, бачив дивний сон, про який він обов'язково хоче розповісти всім. Домовилися зібратися у великому хліві, щойно містер Джонс вкладеться спати. Старий Майор – так зазвичай його кликали на фермі, хоч на виставках він був відомий як Віллінгдонський Красень – зажив такої шани, що жодна тварина не пошкодувала годину сну, щоб почути пророчу розповідь.

Усі мешканці ферми, які поспішали на велике зібрання, переступивши поріг хліву, найперше бачили Майора. Він лежав біля стіни, на високому солом'яному ложі, немов на трибуні. Світло від ліхтаря, що звисав з балки, падало прямо на нього. Майору було вже дванадцять років, і останнім часом він став трохи неповоротким, проте не втратив величного вигляду, мудрого й доброзичливого – попри те, що ікла йому так і не видалили.

Першою прибігла трійка собак: Джессі, Блюбелл і Пінчер. За ними – свині, які одразу вклялися на соломі поблизу трибуни. Кури

влаштувалися на підвіконнях, голуби злетіли на крокви, вівці та корови, не припиняючи ліниво ремигати, повлягалися за свиньми. Боксер і Люцерна, тяглові коні, увійшли одночасно, дуже повільно й обережно ставлячи свої величезні копита, щоб, бува, не зачепити випадково якусь тваринку, що зарилася в соломі. Люцерна, кобила середніх років, лагідна й огрядна матрона – після четвертого лошати їй вже не вдалося відновити фігуру. Боксер – величезний кінь, майже два метри заввишки, мав силу, яка зробила б честь парі звичайних коней, а через білу смугу на морді, мав трохи дурнувятий вигляд. Власне, він і справді не відзначався розумом, зате його шанували за непохитну врівноваженість і величезну працездатність.

Слідом за кіньми прийшла біла коза Мюріель та осел Бенджамін, що був найстарший за всіх тварин на фермі, а ще вирізнявся упертим норовом. Говорив він небагато, та й те жовчно, бо все йому було не так. Наприклад, казав, що, мовляв, Бог йому дав хвіст – відганяти мух, але він вважав би за краще, щоб не було ні мух, ні хвоста. Серед усіх тварин ферми віслюк єдиний ніколи не сміявся, а якщо запитували – чому, то відповідав, що не бачить для цього причини. Та була в нього одна слабінка: понад усе він цінував свою дружбу з Боксером, хоч і приховував це. У неділю їх ніхто не міг розлучити: зазвичай вони паслися поруч і мовчали.

Коні вляглися, а до хліва перевальцем присунув виводок недавно осиротілих каченят. Тихенько гелґочучи, вони взялися розшукували місце, де б на них ніхто не наступив. Тоді Люцерна обережно зігнула свою величезну передню ногу, влаштувавши щось на зразок загородки, і каченята, вмостившись там, одразу задрімали. Швидко перебираючи копитами, до хліва дрібним кроком забігла Моллі, дурненька, але гарненька біла кобилка, яку містер Джонс запрягав у свою бричку. Похрумуючи грудочкою цукру, вона влаштувалася на видному місці і заходилася стріпувати білою гривовою, щоб привернути загальну увагу до уплетених в неї червоних стрічок. Останньою прийшла кішка, постояла трохи, виглядаючи тепле містечко, і нарешті, втиснувшись між Боксером і Люцерною,

вдоволено замуркотіла, пропустивши повз вуха майже всю промову Майора.

Тепер зібралися майже всі тварини ферми, окрім старого ручного ворона Мозеса, який спав собі на жердині за задніми дверима будинку господарів. Переконавшись, що всі присутні зручно влаштувалися і вже готові слухати, Майор прокашлявся й почав:

– Товариші, ви вже чули, що минулої ночі мені приснився дивний сон. Але про це я розповім пізніше, бо спочатку хочу повідомити таке. Товариші, я знаю, що мені вже недовго бути з вами. Тож, гадаю, повинен поділитися перед смертю тими знаннями, передати вам ту мудрість, яку я збирав усе своє довге життя. Лежачи тут на самоті, я мав чимало часу для роздумів, й під кінець моїх днів зрозумів у чому сенс життя на землі. Про це й хочу говорити.

Перш за все, товариші, яке воно, наше життя? Погляньмо правді в очі: воно виснажливе, нещасливе й коротке. Ми з'являємося на світ, і їжі нам дають саме стільки, щоб душа не розлучилася з тілом, і водночас нас змушують працювати до останньої межі наших сил. А тільки-но ми стаємо непрацевдатними, нас огидно й жорстоко вбивають. Жодна тварина в Англії не знає й хвилини спокою і щастя відтоді, як їй виповниться рік. Жодна тварина в Англії не знає, що таке свобода. Життя тварини – це злидні й рабство. Отака вона гола правда.

Та хіба такий природний стан речей? Чи така вже злиденна наша країна, що не в змозі запропонувати гідне життя тим, хто населяє її? Ні, товариші, однозначно ні! Ґрунт Британії родючий, клімат її благодатний, земля може нагодувати набагато більше тварин, ніж є нині. Лише наша ферма прогодувала б дюжину коней, двадцять корів, сотні овець – і всі вони жили б в радості й достатку, про які нині годі й мріяти. Чому ж ми всього цього не маємо, а існуємо в таких жалюгідних умовах? Та тому, що майже все, вироблене нами, крадуть люди. Ось чому вас обступають злидні. Назва нашим головним бідам – Людина. Людина – наш справжній ворог. Заберіть

звідси Людину – основну причину голоду й рабське становище тварин буде усунено навіки.

Людина – єдина істота, яка споживає, але не виробляє. Вона не дає молока, не несе яєць, вона заслабка, щоб перти плуга, занадто повільно бігає, щоб ловити зайців. Проте саме Людина панує над тваринами. Вона змушує їх без упину працювати, віддаючи лише стільки, щоб вони не померли з голоду, решту ж забирає собі. Нашою працею обробляється земля, нашим гноєм вона удобрюється, а ми не маємо нічого, крім власної шкіри.

Ось ви, корови, що переді мною: скільки тисяч галонів молока дали ви цього року? А що зробили вони з цим молоком, яким можна було вигодувати міцних бичків? До останньої краплі пішло воно у шлунки наших ворогів. А ви, кури, скільки яєць знесли цього року – і скільки з них вивелося курчат? Мало. Усе пішло на ринок, щоб кишені Джонса і його наймитів наповнилися грішми. А ти, Люцерно, скажи, де ті четверо лошат, виношених тобою? Вони могли б втішати й підтримувати тебе на старість, проте їх продали, коли їм не виповнилося й року. І жодного ти ніколи не побачиш. Усе своє життя ти працюєш у полі, а що за це маєш, окрім худої торби з вівсом і дерев'яного стійла?

І навіть те жалюгідне існування, що ми ведемо, не закінчується природно. Я на свою долю не нарікаю, бо маю трохи щастя. Мені дванадцять років, у мене більш як чотириста дітей. Це – непогана доля для кнура. Та врешті-решт жодна тварина не втече від безжального ножа. Ось ви, молоді підсвинки переді мною, знайте: кожен з вас не пізніше, ніж через рік зійде вереском в руках м'ясника. Усі проходять цей неминучий жах – і корови, і свині, і кури, і вівці – усі без винятку. Навіть у коней і собак не краща доля. Того дня, коли твої потужні м'язи, Боксере, втратять силу, Джонс продасть тебе шкуродеру, який переріже тобі горлянку, а м'ясо згодує псам. А з собаками, які постаріли та втратили зуби, Джонс чинить ще простіше: цегла на шию – і в найближчий ставок.

Тож, товариші, хіба не очевидно, що все зло в нашому житті від тиранії людей? Варто лише позбутися Людини, і продукти нашої праці належатимуть тільки нам самим. Мало не в один день ми можемо стати вільними й багатими. Що ж треба зробити? Так, звичайно ж, докласти всіх зусиль, щоб повалити людське панування! Ось вам мій заповіт, товариші: Повстання! Не знаю, коли воно станеться, може, через тиждень, може, – через сто років, але я впевнений – так само як у тому, що лежу зараз на соломі – рано чи пізно справедливість переможе. Треба спрямувати всі зусилля на виконання цього завдання, яким би коротким не було ваше життя! І найголовніше, передайте цей мій заповіт тим, хто прийде після вас, щоб майбутні покоління боролися до остаточної перемоги!

І пам'ятайте, товариші, ваша рішучість повинна бути непохитною. Ніщо не має збити вас із прямого шляху на манівці. Не слухайте тих, хто каже, що в людини й тварини спільні інтереси, що людський добробут означає ваше процвітання. Все це – брехня. Людина дбає тільки про власні інтереси. Але серед нас, тварин, нехай буде повне єднання, повна співдружність у спільній боротьбі. Всі Люди – наші вороги. Всі тварини – товариші.

Раптом усі заметушилися. Поки Майор говорив, четвірка щурів вилізла з нірок і, звівшись на задні лапи, слухала промову. Їх помітили собаки, і лише швидкість, з якою пацюки метнулись в нори, врятувала їх від наглої смерті. Майор підняв ратицю, закликаючи зібрання до мовчання.

– Товариші, – сказав він, – ось питання, яке треба залагодити. Чи дикі тварини – щури, зайці тощо – вони нам друзі чи вороги? Проголосуймо. Чи друзі нам щури? Ставлю питання на голосування.

Голосування відбулося негайно, і переважною більшістю голосів було вирішено, що пацюки – друзі. Проти було четверо: троє собак і кішка, яка, щоправда, як пізніше з'ясувалося, голосувала і «за», і «проти».

– Хочу сказати ще й таке, – вів далі Майор. – Власне, нагадати: пам'ятайте завжди, ваш обов'язок – ворогувати з Людиною. Усі

двоногі істоти – вороги. Усі чотириногі або крилаті істоти – друзі. І запам'ятайте – борючись з Людиною, ми не повинні уподібнюватися їй. Навіть у разі перемоги не слід успадкувати її вади. Жодна тварина не повинна жити в будинку, спати в ліжку, носити одяг, пити алкогольні напої, палити тютюн, торкатися грошей, торгувати. Всі звичаї Людини – зло. І понад усе: жодна тварина не сміє вбити іншу тварину. Усі тварини рівні.

А тепер, товариші, я розповім вам про те, що привиділося мені минулої ночі. Описати це повністю неможливо. Я побачив Землю – якою вона стане, коли Людина зникне. І мені згадалося давно забуте. Багато років тому, коли я був ще зовсім маленьким поросям, моя мати та її подружки співали одну стару пісню, в якій знали лише перших три слова. Цю мелодію я пам'ятав у дитинстві, але давно забув. Проте минулої ночі вона прийшла мені уві сні, пригадав і слова. Я впевнений: цю пісню співали всі тварини в давнину, зараз і я це зроблю, хоч від старості голос мій захрип. Вам варто завчити її одразу, разом співатимемо краще. Пісня називається «Тварини Англії».

Старий Майор прокашлявся і завів. Голос у нього справді трохи захрип, але співав він доволі добре. Та й мелодія була бадьорою й бентежною (щось середнє між «Клементиною» і «Кукарачою»). Слова ж були такі:

Тварини Англії й Ірландії,
Тварини всіх країн і континентів,
Від Австралії й до Голландії,
Я звертаюся до вас без сентиментів.

Чи то рано, чи то пізно – але ми
Скинемо своїх людських тиранів,
Запанує тоді в серці й тілі мир,

Як позбудемось своїх кайданів.

Лиш тварини будуть жити на землі,
Вільні, без кілець й дірок в ніздрях,
В радості та щасті на селі,
А не так, як ми живемо досі.

Більше ми не будемо страждати,
Працювати на жорстку людину,
Гнути спини, вити, помирати,
Вимагаємо: поважати тварину!

Мрію я про дні, коли засяє сонце,
Ранок розгорнеться над полями,
Як не буде більше незнайомця,
Що одвіку знущається з нас.

Але ми маємо ще воювати,
Бо невідомо, коли день настане,
Як будемо самі хазяйнувати,
Як рід тварин візьме та і повстане!

Тварини Англії та Ірландії,
Тварини всіх країн і континентів,
Від Австралії й до Голландії,
Я звертаюся до вас без сентиментів.

Пісня справила на всіх тварин велике враження. Майор ледве встиг доспівати останній рядок, а всі вже підхопили її. Навіть нездари засвоїли мотив і кілька слів, а кмітливі – свині й собаки – вивчили слова напам'ять за кілька хвилин. І незабаром, після кількох спроб, голоси присутніх злилися в хор, виконуючи «Тварини Англії». Корови мукали її, собаки скиглили її, вівці мекали її, коні іржали її, качки крякали її. Пісня так сподобалася тваринам, що її проспівали п'ять разів поспіль і, певно, почали б вшосте, якби їм не завадили.

На жаль, галас розбудив містера Джонса, і він, підхопившись з ліжка, схопив рушницю, яку завжди клав напохваті, і наосліп пальнув у темряву, не сумніваючись, що до хліву пробралася лисиця. Тож збори закінчилися переполохом. Кожен миттєво дістався свого звичного місця ночівлі. Птахи злетіли на сідала, тварини повлягалися в стійлах, і за мить ферма занурилася в сон.

2

Через три ночі Майор мирно сконав уві сні. Його закопали біля живоплоту. Сталося це на початку березня. А в наступні три місяці на фермі набирав сили таємний рух. Промова Майора спонукала тямущих тварин подивитися на своє життя і світ загалом по-новому. Коли вибухне Повстання, чи визріє воно за їхнього життя – ніхто не знав, проте кожен чітко усвідомлював свій обов'язок – готуватися до нього. Навчальна та організаційна робота припала, природно, на спільноту свиней, які за загальним визнанням були найрозумнішими. Серед них виокремилася двійка лідерів – молоді кнури Сніжок і Наполеон, яких містер Джонс відгодовував на продаж.

Єдиний представник беркширської породи на фермі, великий і доволі зухвалий на вигляд, Наполеон, був мовчазний, але зазвичай, як усім було відомо, вмів домагатися свого. Тим часом Сніжок – жвавий, балакучий і винахідливий, на думку багатьох, поступався товаришеві статечністю. Решта кнурців були кастровані.

Найвідомішим серед них був маленький вгодований Пискун – з круглими щоками, верткими очима і пронизливим голосом. У вмінні вести бесіду йому не було рівних, а під час важкої суперечки він доповнював сказане вкрай переконливими рухами – метляв хвостиком і підстрибував. Свині подекували, що тоді Пискун цілком здатен із чорного зробити біле.

Саме ці троє напрацювали зі сказаного старим Майором цілий філософський напрям, якому дали назву Тваринізм. Майже щоночі, відразу після того, як містер Джонс ішов до будинку, вони збирали в хліву секретні збори, на яких роз'яснювали іншим основи свого вчення. На початках їхню філософію ніхто не сприймав, і найгіршим, вважали вони, було не відсутність розуміння, а байдужість. Деякі тварини навіть згадували про обов'язкову вірність містеру Джонсу, якого називали Господар, і висловлювали примітивні думки на кшталт: «Містер Джонс нас годує, і якщо його не буде, ми всі помremo з голоду». Інші казали: «Яке мені діло до того, що станеться після нашої смерті», або: «Якщо це Повстання все одно має відбутися, то яка різниця – будемо ми його готувати чи хтось інший?»

Трійці кнурів доводилося долати величезні труднощі, щоб змусити тих, хто сумнівається, зрозуміти, що такі розмови суперечать духу Тваринізму. Найбезглуздіші запитання ставила, безперечно, біла кобилка Моллі. Насамперед вона поцікавилася у Сніжка:

– А цукор після Повстання буде?

– Ні, – твердо відповів той. – Ми не зможемо виготовляти цукор на фермі. До того ж тобі цукор не потрібен. У тебе буде вдосталь вівса та сіна.

– А стрічки в гриву мені можна буде вплітати? – занепокоїлася Моллі.

– Товаришко, – відповів їй Сніжок, – зрозумій, що стрічки, які ти так любиш, – ознака рабства. Невже ти не розумієш, що свобода дорожча за стрічки?

Моллі відповіла ствердно, але прозвучало це не дуже переконливо.

Ще важче було свиням боротися проти побрехеньок, які поширював ручний ворон Мозес. Улюбленець містера Джонса, нишпорка та пліткар, був вправним говоруном. Він стверджував, що йому відомо про існування потойбічної країни, яка звалася Льодяниковою Гору. До неї потрапляють усі тварини після смерті. За словами Мозеса, вона розташовується десь на небесах, відразу за хмарами. На Льодяниковій Горі сім днів на тиждень – неділя, конюшина цвіте цілий рік, цукор-рафінад і кминні хлібці ростуть просто на живоплотах. Тварини, щоправда, не любили Мозеса, який зазвичай лише базікав і ніколи не працював, проте в Льодяникову Гору дехто все-таки повірив. Тож свиням довелося довго переконувати легковірних у тому, що такого місця не існує.

Найвідданішими учнями свиней були коні – Боксер і Люцерна. Розумова діяльність давалася їм дуже складно, думати вони не звикли, проте одного разу визнавши свиней своїми вчителями, вірили їм беззаперечно, а відтак передавали почуте простими словами іншим тваринам. Вони неухильно відвідували секретні збори і першими заводили пісню «Тварини Англії», коли обговорення надважливих питань закінчувалося.

Сталося так, що Повстання відбулося набагато швидше, ніж передбачалося, й обійшлося, як кажуть, без втрат. У минулі роки містер Джонс хазяйнував як слід, хоч і безжалісно, проте останнім часом удача відвернулася від нього. Він сильно занепав духом, коли втратив багато грошей після невдалого судового процесу. Відтоді постійно заливав своє горе. Алкоголь відбирав у містера Джонса залишки колишнього завзяття. Цілими днями він сидів у кріслі-гойдалці на кухні, читав газети, не забуваючи сьорбати з келиха, і час від часу годував Мозеса скоринками, вимоченими в пиві. Його наймити ледарювали, поля заростали бур'янами, дахи на будівлях протікали, живоплоти не доглядалися, тварини голодували.

Настав червень і покликав господаря на косовицю. Натомість на Іванів день, який припав на суботу, містер Джонс поїхав у Віллінгдон і набрався у забігайлівці «Червоний Лев» так, що приплентався додому лише в неділю опівдні. Наймити ж тільки того й зробили, що рано вранці подоїли корів і, навіть не погодувавши тварин, пішли полювати на зайців. Своєю чергою містер Джонс відразу повалився на канапку й, прикривши обличчя ілюстрованим журналом «Світові новини», захропів. Про тварин до вечора так ніхто й не згадав. Нарешті терпець їм урвався.

Одна корова виламала рогами двері комори, і всі тварини вломилися до засіків. От тоді й прокинувся містер Джонс. За мить він з наймитами опинився біля комори, намагаючись батогами загнати голодних тварин у хлів. Та ті вже не позбулися страху. В одному пориві, без будь-якої попередньої змови, вони кинулися на своїх мучителів, зусібіч щипали, били, кусали їх. Такого ще ніколи не було, щоб свійські тварини так поводитися. Раптовий бунт безмовних істот, яких вони звикли експлуатувати й ображати скільки заманеться, налякав людей мало не до втрати розуму. Вони перестали відбиватися і кинулися навтьоки. За хвилину всі п'ятеро мчали щодуху стежкою прямо до великої дороги, а їх переслідувало об'єднане стадо тварин-переможців.

Визирнувши з вікна спальні, місіс Джонс відразу зрозуміла, що відбувається, тож поспішно вкинула до саквояжа дещо з речей і вислизнула з ферми іншою дорогою. Своєю чергою, Мозес зістрибнув зі своєї жердки й, голосно каркаючи, затріпотів слідом. Тим часом тварини переслідували Джонса та його наймитів до самої дороги, а потім зачинили за ними важкі ворота.

Ось так все й сталося. Повстання відбулося, а тварини ще не встигли усвідомити, що Джонса вони вигнали, і ферма «Садиба» в їхньому цілковитому розпорядженні.

Спочатку тварини не могли повірити своєму щастю. Усім загоном вони промчали вздовж живоплоту, немов хотіли упевнитися в тому, що жодна людська істота не ховається в його закутках; потім всі

разом помчали до будівель, щоб знищити останні сліди ненависного царства Джонса. Вони зламали комору при стайні й повикидали в колодязь мундштуки, хомути, ланцюги для собак, безжальні ножі, якими Джонс колов поросят і ягнят. Віжки, вуздечки, шори, принизливі торби для годівлі – кинули до іншого сміття, щоб потім спалити. Туди ж полетіли й батоги. Тварини підстрибували від захвату, дивлячись, як їх охоплює полум'я. Сніжок на додачу вирішив спалити ще й стрічки, якими зазвичай прикрашали гриви і хвости коней у базарні дні.

– Стрічки, – прокоментував він свій вчинок, – слід прирівняти до одягу, який відрізняє людей від нас. Усі тварини повинні ходити голими.

Почувши це, Боксер приніс солом'яний капелюх, який носив улітку, щоб мухи не сідали йому на вуха, і теж кинув його у вогонь.

Незабаром тварини знищили все, що нагадувало їм про містера Джонса. Потім Наполеон знову повів їх до комори й кожному видав подвійну порцію кукурудзи, а собакам – по дві галети. Відтак переможці заспівали «Тварини Англії» від початку до кінця сім разів поспіль, і тільки тоді повклалися на ніч і спали так, як ніколи раніше.

Як і зазвичай усі прокинулися вдосвіта, але одразу згадали про вчорашню перемогу, й дружно побігли на пасовисько. Неподалік височів невеликий пагорб, з якого добре було видно майже всю територію ферми. Тварини вибігли на його вершину й роззирнулися довкруг. Так, усе, що бачили вони навколо в прозорому ранковому світлі, належало їм! Це усвідомлення сповнило їх такою радістю, що вони помчали щодуху навколо пагорба, час від часу високо підстрибуючи, щоб дати вихід своєму збудженню. Вони качалися по росяній траві, захоплюючи її губами й насолоджуючись її смаком, вони рили чорну, напоєну дощами землю і, тремтячи, вдихали її аромат. Потім обстежили ферму, зачаровано споглядаючи її орні поля, луки, сад, ставок, гай, наче бачили все вперше і ніяк не могли повірити, що це відтепер належить тільки їм.

Потім вони потягнулися назад, до двору, і мовчки зупинилися біля житлового будинку. Він тепер теж належав їм, але увійти до нього все-таки було лячно. Однак за мить Сніжок і Наполеон штовхнули вхідні двері, і всі тварини увійшли до будинку, ступаючи дуже обережно, щоб не пошкодити чогось. Навшпиньки переходили з кімнати в кімнату, перемовлялися пошепки, дивилися з подивом на предмети немислимої розкоші: ліжка з перинами, дзеркала, канапка, набита конячим ворсом, брюссельський килим, літографія із зображенням королеви Вікторії над каміном у вітальні. Вони вже були біля сходів, коли хтось помітив, що немає Моллі. Кілька тварин повернулися в дім і знайшли її у найкращій спальні будинку. Взявши зі столика місіс Джонс блакитну стрічку, Моллі приклала її до свого плеча і з дурнуватим кокетством розглядала себе в дзеркалі. Її вчинок одностайно засудили.

Кілька окостів, що висіли на кухні, були винесені назовні для поховання, а барило з пивом, що стояло в коморі, Боксер розщепив одним ударом копита. Більше вони нічого в будинку не чіпали, бо ухвалили одностайне рішення зберегти будинок як музей, зійшовшись на думці, що жодна тварина жити тут не повинна.

Після сніданку Сніжок і Наполеон знову зібрали тварин.

– Товариші, – сказав Сніжок, – зараз пів на сьому, весь довгий день попереду. Сьогодні ми починаємо косовицю. Але є одне питання, яке слід вирішити передусім.

І свині розповіли, що за останні три місяці вони навчилися читати й писати за старим підручником дітей містера Джонса, який господарі викинули на смітник. Наполеон послав за чорною та білою фарбою, а сам підвів усіх до брами, яка відгороджувала ферму від дороги. Потім Сніжок, бо саме він найкраще писав, затиснувши в ратиці пензлик, зафарбував на арці воріт слова «Ферма „Садиба”», а натомість вивів «Колгосп тварин». Відтепер ця ферма називалася так. Потім усі знову вирушили до господарських будівель.

Наполеон і Сніжок звеліли принести драбину й приставити її до задньої стінки великого хліва. Вони оголосили, що завдяки

напрацюванням упродовж останніх трьох місяців, свиням вдалося звести засади Тваринізму до Семи Положень. Тепер ці настанови викарбують на стіні й за ними звірятимуть своє життя усі тварини. З певними труднощами, адже свиням нелегко зберігати рівновагу, стоячи на сходах, Сніжок вибрався нагору й узявся до роботи. А Пискун, стоячи кількома сходинками нижче, тримав горщик із фарбою. Сім Положень вивели на шорсткій стіні великими білими літерами, щоб їх можна було прочитати, навіть стоячи за тридцять кроків від стіни. Ось вони:

Сім Положень

1. Усі двоногі істоти – вороги.
2. Усі чотириногі або крилаті істоти – друзі.
3. Жодна тварина не повинна носити одягу.
4. Жодна тварина не повинна спати в ліжку.
5. Жодна тварина не повинна вживати спиртного.
6. Жодна тварина не повинна вбивати іншу тварину.
7. Усі тварини рівні.

Сніжок усе написав дуже акуратно, лише у слові «друзі» зробив помилку і загубив кілька закінчень у словах, але в усьому іншому орфографія була бездоганною. Для неписьменних він прочитав написане вголос. Усі тварини кивали головами, висловлюючи цілковиту згоду, а найрозумніші одразу взялися заучувати настанови напам'ять.

– А тепер, товариші, – вигукнув Сніжок, відкидаючи пензлик, – нумо, на луки! Нехай для нас буде справою честі впоратися із косовицею швидше, ніж це робили Джонс і його наймити.

Однак після цих його слів три корови, які давно помітно хвилювалися, голосно запротестували, нагадуючи, що їх не доїли вже добу, а їхні вим'я от-от лопнуть. Трохи поміркувавши, свині послали по відра й доволі вправно видоїли корів: з'ясувалося, що їхні ратиці добре пристосовані до такої роботи. Незабаром п'ять дійниць наповнилися парним молоком, від якого багато тварин не могли відірвати очей.

– А що буде з молоком? – запитав хтось.

– Джонс іноді підливав нам його до кормів, – завважила одна курка.

– Та не переймайтеся цим молоком, товариші! – скрикнув Наполеон, намагаючись собою прикрити відра. – Про нього подбають. Косовиця важливіша. Товариш Сніжок очолить колону, а я наздожену вас за кілька хвилин. Уперед, товариші! Трава чекає!

І тварини попрямували на луки, а коли повернулися увечері, то молока вже ніде не було.

3

Скільки поту пролили вони, щоб заpastися сіном! Проте їхні титанічні зусилля були винагороджені: урожай виявився навіть багатшим, ніж вони сподівалися.

Праця була нелегкою ще й через те, що всі знаряддя призначалися для людини, а жодна тварина не могла працювати, стоячи на задніх ногах. Та винахідливість свиней дала змогу обійти всі труднощі. Щодо коней, то вони знали кожен дюйм луку й загалом змогли виконувати роботу куди краще, ніж це будь-коли вдавалося Джонсу та його наймитам. Свині, щоправда, самі не працювали, зате безперервно давали вказівки й підганяли інших. Власне, було цілком природно, що вони взяли на себе керівництво, бо володіли Вищим Знанням. Боксер і Люцерна самі впряглися в косарку (ні вуздечок, ні віжок вони тепер, зрозуміло, не потребували, як і погоничів) і без упину робили коло за колом, а свиня, крокуючи за ними, закликала: «Гей, вперед, товариші!» або «Гей-гей, назад, товариші!» – залежно від ситуації.

Усі тварини, аж до найменших, ворушили скошене та складали сіно в копиці. Навіть кури й качки снували під пекучим сонцем, носячи в дзьобах маленькі жмутики сіна. Як наслідок, косовицю завершили рекордно швидко: на два дні раніше, ніж за правління

Джонса. Та й урожай видався найбагатшим за усі роки. Втрат не було зовсім, кури та качки зібрали всі до останньої билинки. І жодна тварина не вкрала ні жуйку, ні травинку.

Конец ознакомительного фрагмента.

Текст предоставлен ООО «ЛитРес».

Прочитайте эту книгу целиком, [купив полную легальную версию](#) на ЛитРес.

Безопасно оплатить книгу можно банковской картой Visa, MasterCard, Maestro, со счета мобильного телефона, с платежного терминала, в салоне МТС или Связной, через PayPal, WebMoney, Яндекс.Деньги, QIWI Кошелек, бонусными картами или другим удобным Вам способом.

ДЖОРДЖ ОРВЕЛЛ

КОЛГОСП ТВАРИН

Примечания

1

Робітнича партія марксистського об'єднання (англ. POUM) – марксистська партія, що існувала в 1930-х роках в Іспанії (*прим. перекладача*).

[Повернутися](#)

2

«Трибуна» (англ. Tribune) – демократичний соціалістичний політичний журнал, який почали випускати у 1937 році в Лондоні (*прим. перекладача*).

[Повернутися](#)